

**МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

ОСЕТРОВА ОЛЕНА СТАНІСЛАВІВНА

УДК 343.977

**ВИЗНАННЯ ДОКАЗІВ НЕДОПУСТИМИМИ
У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ**

12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність

**Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата
юридичних наук**

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Національній академії внутрішніх справ,
Міністерство внутрішніх справ України

Науковий керівник доктор юридичних наук, старший науковий співробітник
Таран Олена Вікторівна,
Національна академія внутрішніх справ,
провідний науковий співробітник наукової лабораторії
з проблем досудового розслідування

Офіційні опоненти:

доктор юридичних наук, професор

Власова Ганна Петрівна,

ПВНЗ «Європейський університет»,

завідувач кафедри кримінального права, процесу та криміналістики

кандидат юридичних наук

Шевчишен Артем Вікторович,

Головне слідче управління Національної поліції України,

старший слідчий в особливо важливих справах

Захист відбудеться «16» червня 2016 р. о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої
вченої ради Д 26.007.05 у Національній академії внутрішніх справ за адресою: ДП–
680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Національної академії внутрішніх
справ за адресою: ДП–680, м. Київ, пл. Солом'янська, 1

Автореферат розісланий «16» травня 2016 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Д. О. Савицький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Із прийняттям Кримінального процесуального кодексу (КПК) України розпочався новий етап розвитку національної правової системи. Прогресивні демократичні перетворення знайшли закріплення в головному завданні кримінального судочинства – захисті особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охороні прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження.

Для забезпечення виконання цього завдання запроваджено низку дієвих механізмів, що є результатом багаторічної роботи вчених та враховують міжнародні стандарти в галузі кримінального процесу. Однією з найбільш значущих новел КПК України вважається інститут недопустимості доказів. Його призначення – контроль над ступенем втручання у сферу прав і свобод осіб, які залучаються до кримінального провадження, у межах суворо регламентованих дій уповноважених органів і посадових осіб.

Питанням практичної реалізації інституту недопустимості доказів приділено значну увагу в роз'ясненнях, узагальненнях, інформаційних листах судових інстанцій протягом 2012–2016 рр., зокрема щодо обов'язковості дотримання положень КПК України, які регламентують підстави та порядок визнання доказів недопустимими, процесуальних наслідків відповідних порушень, дотримання вимог щодо створення необхідних умов для реалізації процесуальних прав сторонами, шляхів вирішення виявлених порушень.

Посилення ролі інституту недопустимості доказів у кримінальному процесі та його новизна призвели до виникнення низки теоретичних та практичних проблем правозастосування. За результатами проведених опитувань слідчих, прокурорів і суддів встановлено, що основні складності пов'язані із законодавчою невизначеністю процедури визнання доказів недопустимими на стадії досудового розслідування (55 %), повноважень слідчого та прокурора щодо прийняття процесуального рішення про недопустимість доказів (48 %), критеріїв їх недопустимості (68 %), а також правил оцінювання доказів, отриманих із процесуальними порушеннями (63 %).

Основу дослідження інституту недопустимості доказів становлять праці вітчизняних і зарубіжних учених у галузі теорії кримінального процесу, доказового права, зокрема Г. П. Власової, В. І. Галагана, Ю. М. Грошевого, В. С. Зеленецького, А. В. Іщенко, Є. Г. Коваленка, Г. К. Кожевнікова, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, В. К. Лисиченка, Л. М. Лобойка, В. Г. Лукашевича, Є. Д. Лук'янчикова, А. О. Ляша, В. Т. Маляренка, М. М. Михеєнка, О. Р. Михайленка, В. Т. Нора, Д. П. Письменного, М. А. Погорецького, З. Д. Смітєнко, С. М. Стахівського, О. Ю. Татарова, В. М. Тертишника, Л. Д. Удалової, В. П. Шибіка, М. Є. Шумила, О. Г. Яновської та ін.

Окремі питання щодо визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні розглядали А. Ю. Арченко, О. В. Астапенко, Н. М. Басай, В. В. Вапнярчук, А. П. Запотоцький, В. В. Золотих, А. А. Зубарев, О. В. Капліна,

Л. А. Кірмач, О. П. Кучинська, В. О. Лазарева, Т. В. Лукашкіна, П. А. Лупинська, В. І. Маринів, В. М. Савицький, О. В. Таран, А. Ю. Шаркова, А. В. Шевчишен та ін.

Науковий та практичний інтерес становлять також дослідження інституту недопустимості доказів в інших галузях права, у яких процесуальний порядок та наслідки визнання доказів визначено недопустимими з урахуванням відповідної правозастосовної практики. Концептуальні ідеї щодо проблем недопустимості доказів в аспекті виконання завдань цивільного судочинства запропонували М. І. Балюк, В. В. Комаров, Д. Д. Луспеник, М. К. Треушніков, Є. О. Харитонов. У господарському процесуальному праві питання доказування, зокрема й недопустимості доказів, розглядали В. В. Бабенко, Л. М. Ніколенко, Т. В. Степанова.

Незважаючи на внесок зазначених науковців у дослідження цієї проблематики, нині залишається невирішеною низка важливих теоретичних і практичних проблем інституту недопустимості доказів з необхідністю розроблення рекомендацій і пропозицій правового, організаційного та прикладного характеру. Викладене дає підстави для визначення обраної теми дослідження як актуальної, свідчить про її науково-теоретичну та практичну значимість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження узгоджується з положеннями Стратегії національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015), Концепції реалізації державної політики у сфері профілактики правопорушень на період до 2015 р. (розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 листопада 2011 р. № 1209-р), відповідає Пріоритетним напрямкам наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015–2019 років (наказ МВС України від 16 березня 2015 р. № 275), Основним напрямкам наукових досліджень Національної академії внутрішніх справ на 2014–2017 рр., схвалених вченою радою НАВС (протокол від 29 жовтня 2013 р. № 28). Тему дисертації затверджено вченою радою Національної академії внутрішніх справ 26 листопада 2013 р. (протокол № 31) та включено до Переліку тем дисертаційних досліджень Національної академії правових наук України (реєстр. № 1345, 2013 р.).

Мета і задачі дослідження. Метою роботи є розроблення на основі теоретичних положень, пов'язаних із визначенням правового змісту інституту недопустимості доказів, науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства та правозастосовної практики щодо визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні.

Для досягнення зазначеної мети було поставлено такі *задачі*:

- висвітлити історіографію становлення та розвитку інституту недопустимості доказів, охарактеризувати сучасний стан наукового дослідження цієї проблеми;
- визначити поняття та зміст інституту недопустимості доказів;
- з'ясувати та конкретизувати критерії недопустимості доказів;
- визначити сутність і зміст порушення прав людини й основоположних свобод як підстави для визнання доказів недопустимими;
- охарактеризувати особливості визнання доказів недопустимими в разі порушень при проведенні процесуальних дій;

– розкрити зміст кримінального процесуального поняття провокації вчинення злочину як підстави визнання доказу недопустимим;

– висвітлити основні положення регламентації та реалізації інституту недопустимості доказів у кримінальному процесуальному законодавстві та правозастосовній практиці зарубіжних країн;

– узагальнити правові позиції Європейського суду з прав людини (ЄСПЛ) щодо визнання доказів недопустимими, визначити та охарактеризувати підстави таких рішень.

– розробити рекомендації щодо удосконалення законодавства та практики його застосування у контексті предмета дослідження.

Об'єкт дослідження – процесуальні відносини, що виникають між учасниками кримінального провадження у зв'язку із застосуванням правових норм, що стосуються визнання доказів недопустимими.

Предмет дослідження – визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні.

Методи дослідження. Вибір методів дослідження зумовлений необхідністю вирішення різних задач, зокрема: *діалектичний метод* застосовано для дослідження цілей і завдань кримінального судочинства з позицій цілісності явища та взаємного зв'язку його окремих елементів (розділи 1–3); *метод системного аналізу* – для аналізу фундаментальних положень сучасної теорії кримінального процесу, законодавчих та нормативних актів, наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених (розділи 1, 2; підрозділ 2.1); *історико-правовий метод* – для визначення еволюції становлення та розвитку інституту недопустимості доказів (підрозділ 1.1); *догматичний метод* – для тлумачення юридичних категорій, поглиблення й уточнення понятійного апарату (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3); *формально-юридичний метод* – для порівняння положень Кримінально-процесуального кодексу 1960 р. та КПК України щодо регулювання питань недопустимості доказів, обґрунтування пропозицій та висновків стосовно вдосконалення законодавства (підрозділи 1.1, 1.2); *порівняльно-правовий метод* – для аналізу й порівняння національного та зарубіжного кримінального процесуального законодавства (розділ 3); *соціологічні методи* – для з'ясування експертної думки слідчих, прокурорів та суддів (розділи 1–3); *статистичний метод* – для узагальнення результатів вивчення кримінальних проваджень (підрозділи 1.2, 1.3, 2.1, 2.2, 2.3).

Емпіричну базу дослідження становлять результати вивчення 517 кримінальних проваджень, у яких докази визнавались недопустимими; зведені дані опитування 176 слідчих органів внутрішніх справ (Національної поліції), 83 прокурорів, 26 суддів (Київська, Харківська, Дніпропетровська, Вінницька області); узагальнена статистична звітність про стан злочинності та результати роботи правоохоронних органів за 2012–2015 рр.; аналітичні матеріали та роз'яснення Генеральної прокуратури України, Міністерства внутрішніх справ України, Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ. При підготовці роботи використано власний досвід практичної роботи дисертанта в органах досудового розслідування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що робота є одним із перших в Україні монографічних досліджень інституту недопустимості доказів з урахуванням сучасного стану кримінального процесуального законодавства, правозастосовної практики України, а також правових позицій ЄСПЛ. У дисертації обґрунтовано наукові положення та висновки, що мають теоретичне значення, зокрема:

вперше:

– визначено перелік та обґрунтовано необхідність законодавчого закріплення критеріїв недопустимості доказів, до яких належать: неналежне джерело відомостей та відсутність можливості перевірки походження фактичної інформації; порушення процесуальної форми; неналежний суб'єкт доказування; неналежна процесуальна дія; отримання доказів за допомогою дій, не передбачених процесуальними нормами; порушення гарантованих Конституцією України прав людини й громадянина, отримання доказів із застосуванням насильства, погроз, знуцання над особистістю, із застосуванням інших незаконних дій; здогадки і припущення; докази, отримані на підставі недопустимих; докази, зібрані з метою створення негативного враження про правопорушника; провокація вчинення злочину;

– сформульовано кримінальну процесуальну дефініцію та виокремлено ознаки провокації вчинення злочину як підстави визнання доказів недопустимими; провокацію визначено як умисні односторонні активні дії особи (провокатора), спрямовані на втягнення особи, яку провокують, у вчинення злочину, та яка не має умислу до вчинення злочину з метою викриття останньої. До ознак провокації належать: порушення порядку підстав проведення негласної слідчої (розшукової) дії; відсутність доказів щодо наміру особи вчинити злочин; зовнішній вплив на особу під час прийняття рішення про вчинення певної дії, що спонукає до вчинення злочину; відсутність документів, що підтверджують ступінь участі працівників правоохоронних органів у вчиненні злочину, ймовірність його вчинення без їх втручання та схильність особи до вчинення злочину;

– запропоновано критерії співвідношення істотних і неістотних процесуальних порушень та оцінювання їх впливу на визнання доказів недопустимими: істотні – призводять до визнання доказу недопустимим; неістотні (незначні, формальні) – не впливають на зміст і достовірність доказової інформації, не позначилися на дотриманні прав людини;

удосконалено:

– поняття допустимості та недопустимості доказів у кримінальному процесі, що мають спільний предмет, складові, критерії, виконують одні й ті самі функції, а відмінність між ними полягає в позитивному та негативному значенні. Допустимість має позитивне значення і дотримання її критеріїв означає придатність доказу для використання. Недопустимість означає недотримання тих самих критеріїв, що призводить до непридатності доказу для використання в доказуванні;

– науково-теоретичні положення про безумовні ознаки недопустимості доказів, до яких належать істотні порушення гарантованих Конституцією та законами України, міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, прав та свобод людини;

– наукове бачення правових засад діяльності суб'єктів кримінального провадження щодо реалізації інституту недопустимості доказів стосовно регламентації їх прав й обов'язків, а також процесуального порядку визнання доказів недопустимими;

– положення щодо розгляду анонімних заяв і повідомлень про вчинені кримінальні правопорушення з обґрунтуванням неможливості використання відповідних фактичних даних у доказуванні;

дістало подальший розвиток:

– наукові положення, що характеризують становлення і розвиток інституту недопустимості доказів з виокремленням періодів трансформування доктринальних підходів щодо розуміння цього інституту;

– обґрунтування положень, що стосуються використання досвіду правотворчості та правозастосовної практики інших країн у національному законодавстві, у частині правової регламентації та процесуального порядку визнання доказів недопустимими;

– процесуальна форма визнання доказів недопустимими з урахуванням відповідних законодавчо закріплених підстав і критеріїв.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що запропоновані теоретичні положення, висновки і пропозиції впроваджено та може бути використано у:

– *законотворчій діяльності* – при внесенні змін і доповнень до КПК України, що стосуються визначення критеріїв недопустимості доказів, регламентації повноважень слідчого, прокурора щодо оцінки доказів, процесуального порядку та наслідків визнання доказів недопустимими (довідка Інституту законодавства Верховної Ради України від 3 серпня 2015 р.);

– *практичній діяльності органів досудового розслідування* – для безпосереднього використання розроблених рекомендацій у роботі слідчих підрозділів Національної поліції (акт впровадження від 27 серпня 2015 р.);

– *навчальному процесі* – для підготовки лекцій, навчальних програм, тестових завдань, а також під час проведення різних видів занять з дисциплін «Кримінальний процес», «Кримінальне процесуальне доказування», «Теорія судових доказів», «Організація досудового розслідування» (акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 14 вересня 2015 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним авторським дослідженням. Наукові ідеї та розроблення, що належать співавтору в опублікованих тезах (авторська частка не менше 50%), у дисертації не використовувалися.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації обговорено на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах, зокрема: «Проблеми сучасної юридичної науки очима молодих вчених» (м. Харків, 17 квітня 2014 р.); «Актуальні проблеми розслідування злочинів» (м. Київ, 1 липня 2014 р.); «Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні» (м. Київ, 28 листопада 2014 р.); «Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні» (м. Ужгород,

24-25 квітня 2015 р.); «Використання поліграфа в правоохоронній діяльності: проблеми та перспективи» (м. Київ, 7-8 листопада 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження оприлюднено в десяти наукових публікаціях, серед яких чотири статті – у виданнях, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, одна – у зарубіжному періодичному виданні, а також п'ять – у збірниках тез наукових доповідей, оприлюднених на конференціях і семінарах.

Структура дисертації. Робота складається із вступу, трьох розділів, що включають дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (218 найменувань на 23 сторінках) і трьох додатків. Загальний обсяг дисертації становить 216 сторінок, з яких обсяг основного тексту – 180 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дисертаційного дослідження, зазначено ступінь її наукового розроблення та зв'язок з науковими програмами, планами і темами, визначено мету, основні задачі, об'єкт і предмет дослідження, розкрито основні методи дослідження, окреслено шляхи апробації, охарактеризовано публікації з відображенням основних положень дослідження.

Розділ 1 «Теоретичні основи дослідження інституту недопустимості доказів у кримінальному процесі» складається з трьох підрозділів і присвячений дослідженню генези інституту недопустимості доказів, огляду та аналізу науково-теоретичних концепцій про недопустимість доказів, аналізу поняття та змісту інституту недопустимості доказів, класифікації критеріїв допустимості й недопустимості доказів.

У *підрозділі 1.1 «Історія становлення та розвитку інституту недопустимості доказів. Сучасний стан наукового дослідження проблеми»* досліджено історичні передумови становлення інституту недопустимості доказів, здійснено розгорнутий аналіз законодавчого регулювання та розвитку наукових підходів до формування поняття та змісту цього інституту в різні часи.

Констатовано, що в різні історичні періоди значення інституту недопустимості доказів було неоднаковим, встановлено безпосередню залежність розвитку цього інституту від соціальних, політичних та економічних умов, що визначали рівень демократизації кримінального процесу.

Передумови становлення інституту недопустимості доказів пов'язані зі згадуваннями в історичних джерелах Київської Русі в XI–XII ст. У законодавчих актах (Коротке зображення процесів та судових тяжб 1716 р., Зведення законів Російської імперії 1832 р., Статут кримінального судочинства 1864 р.) ознаки та умови недопустимості доказів конкретизуються та набувають законодавчого закріплення. Відбувається поступовий перехід від формальної оцінки доказів до вільної за внутрішнім переконанням суду, спостерігається тенденція до змагальності у кримінальному процесі, що впливає на формування правозастосовної практики у визнанні доказів недопустимими.

Після подій 1917 р. національне законодавство в частині інституту недопустимості доказів залишається без суттєвих змін. За часів СРСР питанню недопустимості доказів приділяється увага в теорії кримінального процесу, проте законодавчої регламентації у КПК не відбувається. Критерії недопустимості доказів напрацьовуються судовою практикою.

На міжнародній арені у 50–80-х рр. ХХ ст. відбувається формування та закріплення інституту недопустимості доказів у міжнародних конвенціях, деклараціях, пактах шляхом визначення концепції прав людини, переліку, змісту та випадків припустимого обмеження прав і свобод людини. Визначено вплив цих актів на формування положень про недопустимість доказів у сучасному кримінальному процесуальному законодавстві.

У незалежній Україні на формування інституту недопустимості доказів вплинула Конституція України, в якій закріплено відповідні положення (ст. 55, 62, 63). Їх відтворення та закріплення у кримінальному процесуальному законодавстві відбулося з прийняттям КПК України.

Сучасна наукова дискусія щодо визнання доказів недопустимими здійснюється у площині визначення понять «допустимість» та «недопустимість» доказів, критеріїв недопустимості, ступеня їх конкретизації, доцільності законодавчої регламентації та змісту відповідної правової норми (норм).

У підрозділі 1.2 *«Поняття та зміст інституту недопустимості доказів у кримінальному провадженні»* визначено сутність недопустимості доказів як самостійного інституту кримінального процесуального права.

Обґрунтовано тезу про те, що допустимість та недопустимість доказів мають спільний предмет, складові елементи, критерії, виконують одні й ті самі функції, а відмінність між ними полягає в позитивному та негативному значенні.

За результатами вивчення й узагальнення емпіричних даних, до основних проблем правозастосовної практики в частині реалізації інституту недопустимості доказів належать: відсутність законодавчого закріплення процедури визнання доказів недопустимими на стадії досудового розслідування (76 %); невизначеність процесуальних правил оформлення рішень про визнання доказів недопустимими на досудових стадіях та судових стадіях кримінального судочинства за суб'єктами, уповноваженими проводити слідчі (розшукові), негласні слідчі (розшукові) дії, приймати процесуальні рішення (69 %); відсутність конкретизованого переліку істотних порушень прав людини й основоположних свобод, передбачених міжнародними договорами (54 %); відсутність законодавчої регламентації критеріїв недопустимості доказів (82 %).

Соціологічні дослідження засвідчили, що слідчі та прокурори вважають доцільним: перевірку та оцінку доказів з точки зору недопустимості на початкових етапах судочинства (71 %); законодавче закріплення обов'язку слідчого, прокурора здійснювати перевірку та оцінку доказів на предмет недопустимості (65 %); винесення постанови за результатом оцінки доказів (41 %); закріплення обов'язку безпосереднього дослідження доказів слідчим і прокурором (73 %).

Деталізовано класифікацію недопустимих доказів за різними підставами, зокрема: за суб'єктом подання (надані стороною обвинувачення; надані стороною

захисту; надані потерпілим, представником юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження; отримані за сприяння суду); за стадіями подання (отримані під час досудового розслідування; отримані під час судового розгляду); за наслідками визнання доказів недопустимими (які призводять до закриття кримінального провадження; що спричиняють зміну обсягу повідомлення про підозру або зміну кваліфікації діяння; які впливають на кваліфікацію діяння в обвинувальному акті; що сприяють винесенню виправдовувального вироку; які призводять до зміни або відміни вироку в касаційному порядку); за процесуальними джерелами доказів (недопустимі показання; недопустимі речові докази; недопустимі документи; недопустимі висновки експертів).

У підрозділі 1.3 «Критерії недопустимості доказів у кримінальному провадженні» конкретизовано засоби визначення недопустимості доказів, сформульовано підхід щодо диференціації процесуальних порушень та оцінки їх впливу на недопустимість доказів.

Наголошено, що відсутність законодавчого визначення критеріїв недопустимості доказів та істотності порушень процесуального порядку доказування спричиняє правову невизначеність і дозволяє сторонам кримінального провадження тлумачити окремі факти та обставини з елементами суб'єктивізму.

За результатами узагальнення правозастосовної практики, соціологічних досліджень, наукових концепцій, правових позицій ЄСПЛ у частині визнання доказів недопустимими визначено критерії недопустимості доказів. Встановлено, що 71 % слідчих, 87 % прокурорів, 68 % суддів вважають за доцільне законодавче унормування критеріїв недопустимості доказів.

Запропоновано доповнити КПК України ст. 87-1 «Критерії недопустимості доказів» та сформульовано її редакцію.

Обґрунтовано доцільність диференціації порушень процесуальних правил з метою визначення впливу таких порушень на визнання доказів недопустимими.

Законодавча диференціація порушень можлива в такому вигляді: істотні – які призводять до визнання доказу недопустимим, неістотні (незначні, формальні) – які не впливають на зміст та достовірність доказової інформації, не позначилися на дотриманні прав людини. Запропоновано доповнити КПК України ст. 87-2 «Істотні порушення, допущені під час збирання та фіксації доказів».

Розділ 2 «Підстави визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні» складається з трьох підрозділів, у яких визначено та конкретизовано підстави визнання доказів недопустимими в разі істотного порушення прав людини й основоположних свобод, порушення процедури проведення процесуальних дій, провокації вчинення злочину.

У підрозділі 2.1 «Істотні порушення прав і свобод людини як підстава визнання доказів недопустимими» розглянуто та конкретизовано зміст істотних порушень прав й основоположних свобод, процесуальні наслідки таких порушень.

До істотних порушень прав людини й основоположних свобод як безумовної підстави для визнання доказів недопустимими (п. 1–5 ч. 2 ст. 87 КПК України) належать такі: 1) здійснення процесуальних дій, які потребують дозволу суду, без такого дозволу або з порушенням його суттєвих умов. Ця вимога поширюється на

проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, які обмежують конституційні права, застосування заходів кримінального провадження, а також порушення приписів, які містяться в ухвалі слідчого судді. Істотні порушення полягають у недотриманні вимог ст. 134, 140, 170, 233, 234, ч. 2 ст. 237, ч. 3 ст. 245, ст. 260, 261, 262, 263, ч. 1 ст. 264, ч. 2 ст. 268, ч. 1 ст. 270, ч. 2 ст. 274, ст. 243 КПК України; 2) отримання доказів унаслідок катування, жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження. Критерієм доведення катувань визнається сукупність вагомих, чітких й узгоджених між собою ознак, які свідчать про наявність катувань чи нелюдського поводження. Відмінність між поняттями «катування» та «нелюдське чи таке, що принижує гідність, поводження» полягає у визначенні особливого рівня жорстокості умисного нелюдського поводження, що призводить до тяжких і жорстоких страждань. Поводження визнається нелюдським при досягненні мінімального рівня жорстокості (він оцінюється залежно від обставин кримінального правопорушення, зокрема тривалості такого поводження, його фізичних і психічних наслідків, а також у деяких випадках статі, віку та стану здоров'я потерпілої особи); 3) порушення права особи на захист. Право на захист передбачає можливість надання усних або письмових пояснень з приводу підозри чи обвинувачення; право збирати і подавати докази; брати особисту участь у кримінальному провадженні; користуватись правовою допомогою захисника; реалізовувати інші процесуальні права, передбачені КПК України. Порушення права на захист виражається в недотриманні вимог ст. 42, 46, 48, 49, 52, 53, 54, 290, 293, 303–310, 338, 339, п. 4 ст. 412 КПК України; 4) отримання показань чи пояснень від особи, яка не була повідомлена про своє право відмовитися від давання показань та не відповідати на запитання, або їх отримання з порушенням цього права полягає в порушенні ст. 18 КПК України; 5) порушення права на перехресний допит, що полягає в недотриманні вимог п. 1 ч. 4 ст. 42 КПК України, і є порушенням засад змагальності сторін, свободи в поданні ними суду своїх доказів і в доведенні перед судом їх переконливості, рівності всіх учасників судового процесу перед законом і судом, забезпечення обвинуваченому права на захист.

Недопустимими слід вважати й докази, які одержані внаслідок істотних порушень прав людини та свобод людини (п. 1–2 ч.3 ст. 87 КПК України) – це докази, отримані: 1) з показань свідка, який надалі був визнаний підозрюваним чи обвинуваченим у цьому кримінальному провадженні (показання особи, допитаної як свідка, і яка в подальшому набула статусу підозрюваного, обвинуваченого, про факти й обставини кримінального правопорушення з попередженням про кримінальну відповідальність за завідомо неправдиві показання чи за відмову від давання показань); 2) після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених КПК України, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень (порушення вимог ст. 36, 40 КПК України).

У підрозділі 2.2 «Порушення під час проведення процесуальних дій як підстава для визнання доказів недопустимими» узагальнено та охарактеризовано найбільш типові порушення під час проведення процесуальних дій, які призводять до

визнання доказів недопустимими. За даними опитування, 95 % слідчих допускали порушення процедури проведення процесуальних дій.

Процесуальна форма – це передбачений кримінальним процесуальним законом порядок діяльності сторони обвинувачення, сторони захисту, потерпілого і його представника, а також інших учасників кримінального провадження, спрямований на виконання його завдань з дотриманням засад, що забезпечує допустимість доказів. Наслідком порушення процесуальної форми є визнання доказів недопустимими.

Типовими порушеннями процесуальної форми, які призводять до визнання доказу недопустимим, є такі: відсутність у протоколі підписів учасників процесуальних дій (73 %); проведення процесуальних дій без участі понятих або з порушенням ст. 237 КПК України (32 %); не роз'яснення учасникам процесуальних дій їх прав (41 %).

Правовими підставами для збирання й фіксації доказів, за яких слідчий є належним суб'єктом доказування, є такі: 1) доручення керівника органу досудового розслідування на проведення слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій слідчому та створення слідчої групи; 2) доручення суду, доручення інших слідчих та прокурора на проведення окремої слідчої (розшукової) та негласної слідчої (розшукової) дії; 3) виконання запиту (доручення) компетентного органу іноземної держави про міжнародну правову допомогу. Слідчий визнається неналежним суб'єктом, якщо проводив слідчі (розшукові) та негласні слідчі (розшукові) дії: під час перебування на лікарняному; під час перебування у відпустці; за наявності підстав для відводу слідчого; у разі відсторонення від посади. Ці вимоги поширюються на прокурора та слідчого суддю.

Обґрунтовано доцільність законодавчого закріплення обов'язку слідчого виносити постанову про прийняття до провадження, а також створення слідчої групи, що забезпечить можливість процесуальної фіксації початку здійснення повноважень слідчим та групою слідчих. Запропоновано внести відповідні зміни до ч. 2. ст. 38 КПК України. Це дозволить уникнути запитань відносно належного суб'єкта під час судового розгляду. Належний суб'єкт – це фізична особа, яка є співробітником державного органу, на який покладено обов'язок здійснювати досудове розслідування (перелік передбачено в ст. 38 КПК України) або судовий розгляд на законних підставах, не підлягає відводу та з урахуванням розумних строків, передбачених КПК України, здійснює свої повноваження щодо збирання фактичних даних і доказування.

Неналежне джерело доказів – це використання в доказуванні не передбачених КПК України видів джерел фактичних даних (до процесуальних джерел доказів, визначених у ч. 2 ст. 82 КПК України, належать показання, речові докази, документи, висновки експертів) або використання з порушеннями процесуальної форми.

Неналежний спосіб отримання доказів – проведення дій, не передбачених кримінальним процесуальним законом, як засіб отримання доказової інформації, зокрема отримання доказів не за допомогою слідчих (розшукових) дій, негласних

слідчих (розшукових) дій (акт добровільної видачі, заява про долучення до матеріалів провадження, заява про добровільну видачу).

У підрозділі 2.3 «Провокація вчинення злочину як підстава визнання доказів недопустимими» визначено поняття та ознаки провокації вчинення злочину. Провокація вчинення злочину як підстава для визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні визначена й розглянута в контексті рішень ЄСПЛ та практики національних судів різних країн.

За результатами узагальнення емпіричних даних встановлено, що провокація відбувається під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій, зокрема контролю за вчиненням злочину (контрольована поставка, контрольована та оперативна закупка, спеціальний слідчий експеримент, імітування обстановки злочину), які найчастіше проводяться у кримінальних провадженнях про злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів (45 %); у сфері службової діяльності (39 %); у злочинах проти громадського порядку та моральності (12 %).

Обґрунтовано доцільність застосування змістовного та процесуального критеріїв у вирішенні питання наявності провокації, що визначені ЄСПЛ. Змістовний – включає наявність або відсутність змістовних ознак провокації, процесуальний – передбачає можливість суду перевірити відомості про можливу провокацію.

Для встановлення факту провокації злочину суд повинен з'ясувати такі обставини: підстави, з яких було розпочато оперативний захід; ступінь співучасті поліції у вчиненні злочину та характер підбурювання чи тиску, який чинили на особу, стосовно до якої проводилися негласні слідчі (розшукові) дії; чи не виходила поведінка працівників правоохоронних органів за межі «пасивної» при вчиненні злочину, тобто, чи не діяли останні як провокатори; чи могло б відповідне правопорушення бути вчинене без втручання правоохоронних органів; роль кожного з учасників, наприклад, причини особистої ініціативи звернення агента до обвинуваченого; наявність зовнішнього впливу на обвинуваченого на прийняття рішення про вчинення тієї чи іншої дії, що спонукає до вчинення злочину; наявність умислу на вчинення злочину, який підтверджується матеріалами справи та може бути перевірений; чи мала місце об'єктивна підозра в тому, що обвинувачений задіяний у злочинній діяльності або схильний до вчинення злочину; чи мав обвинувачений судимості та чи було про нього відомо правоохоронним органам до проведення такої операції.

Дії працівників правоохоронних органів не визнаються провокацією, якщо на момент проведення негласних слідчих (розшукових) дій вони володіли інформацією про те, що злочин вчинявся раніше; відсутня ініціатива з боку агента при встановленні зв'язку з фігурантом (ініціатива може полягати в повторній пропозиції сприяння у вирішенні питання чи придбання товару, незважаючи на первісну відмову, наполегливому підбурюванні, піднятті ціни); у матеріалах містяться відомості про схильність особи до вчинення злочину, та про те, яким чином фігурант потрапив до кола зору правоохоронних органів; наявна ініціатива особи, яка вчиняє злочин, ще до його вчинення (ініціатива зустрічі з агентом для

обговорення обставин вчинення злочину, вияв зацікавленості, інші вияви активності); у процесі процесуальних дій встановлено, що фігурант обізнаний про діючі ціни на товар, які є об'єктом проведення негласних слідчих (розшукових) дій, здатний невідкладно отримати товар; під час обшуку в житловому приміщенні фігуранта зафіксована наявність товарів та послуг, які є об'єктом проведення негласних слідчих (розшукових) дій; дотримано порядок проведення негласної слідчої (розшукової) дії; особа, яка вчиняє злочин, вже вийшла на контакт з агентом, а після цього останній почав співпрацювати з правоохоронними органами.

Розділ 3 «Визнання доказів недопустимими у кримінальному процесі зарубіжних країн» складається з трьох підрозділів, у яких проаналізовано кримінальне процесуальне законодавство західноєвропейських країн, США, країн пострадянського простору, а також практику ЄСПЛ щодо визнання доказів недопустимими.

У підрозділі 3.1 «Підстави, умови та процесуальний порядок визнання доказів недопустимими за кримінальним процесуальним законодавством країн Європи, США та Великобританії» проаналізовано досвід законотворчої і правозастосовної практики зарубіжних країн та визначено можливості використання окремих положень у національному законодавстві.

Згідно з кримінальним процесуальним законодавством Франції, підставами для визнання доказів недопустимими є свідчення проти обвинуваченої особи або свідчення без приведення до присяги осіб, які мають право не свідчити (чоловік, дружина, батько, мати та інші близькі родичі), а також зняття інформації з телекомунікаційних мереж без дозволу суду. У КПК Німеччини відсутнє чітке визначення критеріїв та порядку визнання доказів недопустимими. За судовою практикою докази визнають недопустимими в разі: порушення прав і свобод людини; порушень, пов'язаних з обмеженням права відмовитись від давання показань особами, визначеними у КПК про відомості, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням професійних обов'язків та виїмки документів, носіїв звукозапису, відеозапису, інформації ЕОМ, зображень та інших матеріалів, які перебувають у розпорядженні таких осіб; незаконного приведення свідків до присяги. Окремий розділ КПК Швейцарії присвячено допустимості доказів, зокрема визначено підстави недопустимості доказів: застосування катувань, жорстоке або нелюдське поводження; застосування примусу, насильства, погроз, обіцянок обману, інших методів, які загрожують життю та здоров'ю; отримання доказів на підставі таких, що втратили юридичну силу.

На відміну від більшості європейських країн, в англосаксонській системі права (Великобританія, США) інститут недопустимості доказів як складова доказового права визнаний самостійною галуззю. Підставами для визнання доказів недопустимими у Великобританії є: докази, отримані «за чутками»; постановка питань інкримінуючого характеру; порушення права не свідчити проти себе та членів родини; тиск на обвинуваченого з метою отримання показань, які його викривають; отримання доказів незаконним шляхом.

Правила недопустимості доказів США «Exclusionary rule» (правила про виключення доказів) орієнтовані, насамперед, на недопущення порушення

конституційних прав громадян. Підставами для визнання доказів недопустимими є, зокрема: використання показань з неперевіреного джерела; правило про «найкращий доказ»; докази, отримані з порушенням адвокатської етики; незаконний обшук.

Проведено аналогію між правилом недопустимості використання показань «за чутками» з положеннями ст. 97 КПК України щодо права суду визнати допустимим доказом показання з чужих слів незалежно від можливості допитати особу, яка надала первинні пояснення, як виняткове правило, що може бути застосовано лише в разі, якщо підтверджується сукупністю інших доказів. Обґрунтовано тезу про суперечність ч. 2. ст. 97 КПК України презумпції невинуватості.

Здійснено порівняння підходів у правозастосовній практиці США та України щодо визнання недопустимими доказів у разі допущення юридико-технічних помилок під час збирання доказів та запропоновано висновок на користь правових позицій національних судів щодо диференційованого підходу у вирішенні цього питання. Наведено аргументи щодо доцільності законодавчої регламентації подання стороною захисту клопотання про визнання доказів недопустимими на стадії досудового розслідування та запропоновано внести зміни до ч. 3 ст. 89 КПК України.

У підрозділі 3.2 «Процесуальний порядок визнання доказів недопустимими за законодавством інших країн» проаналізовано кримінальне процесуальне законодавство та правозастосовну практику країн пострадянського простору, виявлено недоліки й позитивний досвід правового регулювання інституту недопустимості доказів.

Регламентація інституту недопустимості доказів за кримінальним процесуальним законодавством країн пострадянського простору має певні недоліки, притаманні і КПК України, зокрема: правова невизначеність поняття допустимості доказів (загальне формулювання); невизначеність критеріїв недопустимості доказів та переліку правових норм, порушення яких є підставою для визнання доказу недопустимим; процедуру визнання доказу недопустимим не регламентовано.

Позитивним досвідом правового регулювання інституту недопустимості доказів визнано закріплені в КПК інших країн правові положення стосовно: відповідальності уповноваженого суб'єкта за порушення закону і втрату юридичної сили доказів (Республіка Білорусь); переліку критеріїв недопустимості доказів (Республіка Молдова, Республіка Казахстан); визначення суттєвості порушення при отриманні доказів (Республіка Молдова, Республіка Вірменія); реалізації доктрини «плодів отруйного дерева» (Республіка Молдова, Республіка Грузія); асиметрії правил недопустимості доказів (Республіка Грузія); вирішення питання про недопустимість доказів на стадії досудового розслідування органами, які здійснюють кримінальне переслідування (Республіка Молдова); вимоги обґрунтування допустимості або недопустимості доказів у всіх рішеннях, які приймають на досудових стадіях кримінального процесу (Республіка Молдова); визнання доказів недопустимими, якщо буде встановлено, що свідок не може правильно сприймати, запам'ятовувати і відтворювати факти внаслідок психічного захворювання чи фізичного недоліку (Республіка Грузія). Позитивний досвід

окремих країн враховано під час формулювання пропозицій щодо вдосконалення положень КПК України.

У підрозділі 3.3 «Визнання недопустимими доказів, отриманих унаслідок істотного порушення прав і свобод людини у правових позиціях ЄСПЛ» визначено правову основу застосування правових позицій ЄСПЛ у національній правозастосовній практиці, проаналізовано рішення ЄСПЛ проти України та інших країн, у яких констатовано порушення вимог ст. 3, 5, 6 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Встановлено, що позиція ЄСПЛ стосовно визнання доказів недопустимими полягає в тому, що питання про недопустимість доказів є предметом регулювання на рівні національного законодавства. Оцінку недопустимості доказів уповноважені здійснювати національні суди, а Європейський суд має переконатися, що способи отримання доказів були справедливими, тобто ЄСПЛ не уповноважений визначати законність отримання доказів, натомість перевіряє, чи не було спричинено порушення іншого права, гарантованого Конвенцією.

За результатами вивчення емпіричних даних і статистичного матеріалу наголошується, що застосування практики ЄСПЛ при ухваленні рішень національними судами визначається як задовільне, проте лише 9 % слідчих та 7 % прокурорів мотивують процесуальні рішення практикою ЄСПЛ та посилаються на неї у своїх процесуальних документах.

На основі узагальнення рішень ЄСПЛ виокремлено найбільш поширені порушення, що є підставою для визнання доказів недопустимими, зокрема: порушення права на захист, недопущення захисника до підозрюваного до першого допиту (якщо показання, надані без участі захисника, будуть використовувались з метою засудження особи); незабезпечення обвинуваченому безоплатної юридичної допомоги; одержання доказів унаслідок катування, жорстокого, нелюдського та такого, що принижує гідність особи, поводження або погрози застосування такого поводження (допустимість як доказів свідчень, отриманих за допомогою катування, з метою встановлення відповідних фактів у кримінальному провадженні, призводить до його несправедливості загалом, незалежно від доказової сили таких свідчень і від того, чи мало їх використання вирішальне значення для засудження підсудного судом); порушення права на повагу до приватного та сімейного життя.

ВИСНОВКИ

У **висновках** дисертації сформульовано теоретичні положення та узагальнення, запропоновано нове вирішення наукового завдання щодо визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. До основних результатів дослідження належать такі:

1. Виникнення окремих положень інституту недопустимості доказів пов'язується зі згадуваннями в історичних джерелах Київської Русі у XI–XII ст. На розвиток цього інституту вплинуло підвищення ролі прав людини, перехід від формальної оцінки доказів до вільної за внутрішнім переконанням суду, набуття рис змагальності кримінальним процесом. Законодавче закріплення умов

недопустимості доказів відбулось у Короткому зображенні процесів та судових тяжб 1716 р., Зведенні законів Російської імперії 1832 р., Статуті кримінального судочинства 1864 р. У 50–80-х рр. ХХ ст. у міжнародних актах закріплено основи інституту недопустимості доказів. В Україні положення про недопустимість доказів були закріплені в Конституції України, а у 2012 р. – у КПК України.

2. Недопустимість доказу – це одна з властивостей доказу, яка є складовою оцінки доказу з точки зору нормативної регламентації об'єкта-носія інформації та форми закріплення, слідчим, прокурором, судом під час досудового розслідування та судового розгляду з метою недопущення використання доказів, які не мають юридичної сили. Доказ визнається недопустимим, якщо він отриманий з порушенням встановлених законом вимог КПК України, Конституції та законів України, міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, а також з порушенням встановленого порядку здійснення правосуддя, наданий не уповноваженим суб'єктом, отриманий з неналежного джерела або з порушенням процесуальної форми, та підлягає виключенню з матеріалів кримінального провадження. Допустимість доказу – це придатність доказу з точки зору законності джерела фактичних даних, а також способів отримання і форм закріплення фактичних даних, які містяться в такому джерелі, у порядку, передбаченому кримінальним процесуальним законом, тобто уповноваженою особою чи органом у результаті проведення ним слідчих (розшукових) дій за суворого дотримання останнім кримінального процесуального закону, який визначає форми відповідної слідчої (розшукової) дії.

3. Критерії недопустимості доказів – це правові положення, які визначають ознаки та підстави визнання доказів недопустимими. Істотними порушеннями, що призводять до визнання доказу недопустимим, є такі, які входять до переліку критеріїв недопустимих доказів та викликають сумніви під час їх оцінки. Неістотними є порушення, які не належать до жодного з критеріїв недопустимості доказів та не викликають сумнівів під час оцінки доказу, не можуть об'єктивно вплинути на зміст доказового матеріалу та його достовірність, технічні й механічні помилки.

4. Порушення прав й основоположних свобод як підстава для визнання доказів недопустимими оцінюється з точки зору неможливості, обмеження можливості, перешкоджання реалізації прав і свобод людини. Істотні порушення прав й основоположних свобод, що вважаються безумовною підставою для визнання доказів недопустимими, закріплені в п. 1–5 ч. 2 ст. 87 КПК України. Водночас у п. 1–2 ч. 3 ст. 87 КПК України визначено інші підстави визнання доказів недопустимими, які не є безумовними і потребують дослідження.

5. До типових порушень, які призводять до визнання доказів недопустимими, належать такі: порушення процесуальної форми; одержання доказів на підставі недопустимих доказів; неналежний суб'єкт доказування; неналежне джерело доказів; неналежний спосіб одержання доказів; поєднання декількох порушень.

6. Провокація злочину – це умисні односторонні активні дії особи (провокатора), спрямовані на втягнення особи, яку провокують, у вчинення злочину, та яка не має злочинного умислу до вчинення злочину з метою викриття

останньої. Ознаки провокації: 1) порушення порядку підстав проведення негласної слідчої (розшукової) дії; 2) відсутність доказів щодо наміру особи вчинити злочин; 3) зовнішній вплив на особу під час прийняття рішення про вчинення певної дії, що спонукає до вчинення злочину; 3) відсутність документів, що підтверджують ступінь участі співробітників правоохоронних органів у вчиненні злочину, а також ймовірність його вчинення без їх утручання, схильність особи до вчинення злочину

7. У кримінальному процесуальному законодавстві та правозастосовній практиці країн західної Європи (Швейцарія, Франція, Німеччина) підстави (критерії) визнання доказів недопустимими конкретизовано в окремих нормах КПК. У США та Великобританії інститут недопустимості доказів є складовою доказового права та самостійною правовою галуззю. Допустимість доказів оцінюється з точки зору здатності доказу доводити обставини, які підлягають встановленню під час судового розгляду.

У країнах пострадянського простору (Молдова, Білорусь, Казахстан, Вірменія, Грузія) кримінальне процесуальне законодавство має переважно подібну до КПК України структуру, проте інститут недопустимості доказів врегульовано не однаково, зокрема, виявлено розбіжності стосовно правової визначеності допустимості та недопустимості доказів; регламентації критеріїв недопустимості доказів; порядку вирішення питання про недопустимість доказів на стадії досудового розслідування; вимог до обґрунтування допустимості або недопустимості доказів у рішеннях, які приймаються на досудових стадіях.

8. У правових позиціях ЄСПЛ підстави для визнання доказів недопустимими пов'язуються з порушеннями вимог ст. 3, 5, 6 Конвенції щодо нелюдського поводження під час досудового або судового слідства, порушення права на свободу та особисту недоторканність людини, права на справедливий суд, права на захист. До критеріїв, які визначають допустимість або недопустимість доказів, належать: інтенсивність порушень прав і свобод під час отримання доказів; вплив та значення доказу для обвинувачення; підтвердження доказів обвинувачення іншими матеріалами справи.

9. Запропоновано доповнити КПК України ст. 87-1 «Критерії недопустимості доказів» та ст. 87-2 «Істотні порушення, допущені під час збирання та фіксації доказів»; внести відповідні зміни до ч. 2. ст. 38 КПК України та до ч. 3 ст. 89 КПК України.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Осетрова О. С. Про поняття, ознаки та класифікацію допустимості доказів / О. С. Осетрова // Митна справа. Спеціальний випуск. – 2013. – № 4. – С. 69–76.
2. Осетрова О. С. Дотримання процесуальної форми як критерій допустимості доказів / О. С. Осетрова // Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. – 2014. – № 1 (7). – С. 127–137.
3. Осетрова О. С. Класифікація правил недопустимості доказів / О. С. Осетрова // Науковий вісник Херсонського державного університету : Серія юридичні науки. – 2014. – № 5–2. – С. 87–91.

4. Осетрова О. С. Становление и развитие института недопустимости доказательств в уголовном процессе / О. С. Осетрова // Право и политика : науч.-метод. журн. – Кыргызская Республика, Бишкек. – 2015. – № 1. – С. 199–205.

5. Осетрова О. С. Перевірка та оцінка недопустимості доказів у кримінальному провадженні / О. С. Осетрова // Митна справа : наук.-аналіт. журн. – 2015. – № 3. – С. 93–98.

6. Осетрова О. С. On the concept of admissibility of evidence / О. С. Осетрова // Проблеми сучасної юридичної науки очима молодих вчених : матеріали всеукр. конф. (Харків, 17 квіт. 2014 р.). – Харків : Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, 2014. – С. 62–63.

7. Осетрова О. С. Процесуальна форма як критерій допустимості доказів / О. С. Осетрова // Актуальні проблеми розслідування злочинів : матеріали третьої Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 1 лип. 2014 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2014. – С. 73–74.

8. Осетрова О. С. Недопустимість доказів / О. С. Осетрова // Сучасні проблеми реформування кримінальної юстиції в Україні : матеріали Інтернет-конф. (Київ, 28 листоп. 2014 р.). – Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2014. – С. 128–131.

9. Осетрова О. С. Генезис інституту допустимості доказів у кримінальному процесі / О. С. Осетрова // Реформування законодавства України та розвиток суспільних відносин в Україні: питання взаємодії : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (Ужгород, 24–25 квіт. 2015 р.). – Ужгород : Ужгород. нац. ун-т, 2015. – С. 156–169.

10. Осетрова О. С. Проблема допустимості висновку судово-психофізіологічної експертизи із застосуванням поліграфа / О. С. Осетрова, О. В. Таран // Використання поліграфа в правоохоронній діяльності : проблеми та перспективи : матеріали III Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 7–8 листоп. 2015 р.). – Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2015. – С. 198–203.

АНОТАЦІЯ

Осетрова О. С. Визнання доказів недопустимими у кримінальному провадженні. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2016.

У дисертації досліджено теоретичні та практичні проблеми визнання недопустимими доказів у кримінальному провадженні. Визначено історичні передумови виникнення та становлення інституту недопустимості доказів, його розвиток та сучасний стан. Сформульовано поняття, ознаки та критерії недопустимості доказів. На підставі аналізу та узагальнення емпіричних даних здійснено типізацію порушень при проведенні слідчих (розшукових) та негласних слідчих (розшукових) дій, що призводять до визнання доказів недопустимими. Запропоновано проекти змін і доповнень до КПК України. Розкрито підстави для

визнання доказів недопустимими. Проаналізовано кримінальне процесуальне законодавство, правозастосовну практику зарубіжних країн, правові позиції ЄСПЛ щодо регламентації та реалізації інституту недопустимості доказів.

Ключові слова: недопустимість доказів, допустимість доказів, оцінка доказів, процесуальна форма, критерії недопустимості доказів, доказування, кримінальний процес, захист прав людини і громадянина.

АННОТАЦІЯ

Осетрова Е. С. Признание доказательств недопустимыми в уголовном производстве. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза; оперативно-розыскная деятельность. – Национальная академия внутренних дел, Киев, 2016.

Диссертация является одним из первых в Украине комплексных монографических исследований теоретических и практических проблем признания доказательств недопустимыми в уголовном производстве. В диссертации определены исторические предпосылки возникновения и становления института недопустимости доказательств, его развитие и современное состояние. Определено понятие, признаки и критерии недопустимости доказательств, в частности, недопустимость доказательства – это одно из свойств доказательства, которое является составной оценки, доказательства с точки зрения нормативной регламентация объекта-носителя информации и формы закрепления следователем, прокурором, судом во время досудебного расследования и судебного разбирательства с целью недопущения использования доказательств, не имеющих юридической силы. Критериями недопустимости доказательств являются: ненадлежащий источник сведений и отсутствие возможности проверки подлинности фактической информации; нарушение процессуальной формы; ненадлежащий субъект доказывания; ненадлежащее процессуальное действие; получение доказательств с помощью действий, не предусмотренных процессуальными нормами; нарушения гарантированных Конституцией Украины прав человека и гражданина; получение доказательств с применением насилия, угроз, издевательства над личностью, с применением иных незаконных действий; догадки и предположения; доказательства, полученные на основании недопустимых; доказательства, собранные с целью создания негативного мнения о личности преступника.

По результатам обобщения эмпирических данных установлено, что типичными нарушениями процедуры проведения процессуальных действий, приводящих к признанию доказательств недопустимыми, являются: нарушение процессуальной формы; получение доказательств на основании недопустимых доказательств; ненадлежащий субъект доказывания; ненадлежащий источник доказательств; ненадлежащий способ получения доказательств; сочетание нескольких нарушений.

Определено уголовно-процессуальное понятие провокации преступления как основания признания доказательства недопустимым. Провокация преступления – это умышленные односторонние активные действия лица (провокатора), направленные на вовлечение лица (провоцируемого), не имеющего умысла на совершение преступления, к его совершению с целью последующего изобличения.

Как положительный опыт нормотворчества зарубежных стран отмечены: законодательное закрепление ответственности уполномоченного субъекта за нарушение закона и утрату доказательствами юридической силы; перечень критериев недопустимости доказательств; определение существенности нарушения при получении доказательств; реализация доктрины «плодов ядовитого дерева»; асимметрия правил недопустимости доказательств; решение вопроса о недопустимости доказательств на стадии досудебного расследования органами, осуществляющими уголовное преследование; требование обоснования допустимости/недопустимости доказательств во всех решениях, которые принимаются на досудебных стадиях уголовного процесса; признание доказательств недопустимыми, если будет установлено, что свидетель не может правильно воспринимать, запоминать и воспроизводить факты вследствие психического заболевания или физического недостатка.

Позиция ЕСПЧ о признании доказательств недопустимыми сводится к тому, что вопрос о недопустимости доказательств является предметом регулирования национального законодательства. Оценку недопустимости доказательств уполномочены осуществлять национальные суды, а Европейский суд должен убедиться, что способы получения доказательств были справедливыми.

Ключевые слова: недопустимость доказательств, допустимость доказательств, оценка доказательств, процессуальная форма, критерии недопустимости доказательств, доказывание, уголовный процесс, защита прав человека и гражданина.

SUMMARY

Osetrova E. S. Recognition of evidence inadmissible in criminal proceedings. – Manuscript.

Candidate's of juridical sciences thesis in specialty 12.00.09 – criminal process and criminal investigation; forensic expertise; operative investigative activity. – National Academy of Internal Affairs, Kyiv, 2016.

In the dissertation theoretical and practical problems confession inadmissible evidence in criminal proceedings. The historical background of the establishment of the institute and the inadmissibility of evidence, its development and current status. The concept, characteristics and criteria inadmissibility of evidence. Based on the analysis and synthesis of empirical data typing violations made during the investigation (search) and covert investigative (detective) actions that lead to the recognition of the evidence inadmissible. A draft amendments and additions to the Code of Ukraine. Reveals the reasons for declaring the evidence inadmissible. Analyzed the criminal procedural legislation, law enforcement practices of foreign countries, the legal position of the ECHR

concerning the regulation and implementation of the Institute of inadmissibility of evidence.

Keywords: inadmissibility of evidence, admissibility of evidence, evaluation of evidence, procedural form, the criteria for inadmissibility of evidence, proving, criminal process, protection of human and citizen rights.